

Convenant Internationaal Maatschappelijk Verantwoord Beleggen Pensioenfondsen

Themadocument Landrechten

Contents

1. Inleiding.....	2
1.1 Due diligence.....	2
2. Relevantie voor pensioenfondsen	3
2.1 Bedrijfstakken	3
3. Referentiekader	4
3.1 Landrechten en mensenrechten.....	4
3.2 Landrechten voor vrouwen.....	4
3.3 Landrechten voor inheemse volkeren	4
3.4 Internationale richtlijnen voor verantwoord landbeheer	5
4. Due diligence.....	6
4.1 Verankeren van maatregelen in het beleid	6
4.2 Vaststellen van eigen criteria.....	6
4.3 Uitvoeren van risicoanalyse	7
4.4 Identificeren en prioriteren van risico's.....	8
Tabel 1: Hoge en medium risico factoren ten aanzien van land gerelateerde mensenrechtenschendingen.....	8
4.5 Implementeren van beleid om impact te verminderen, en de geïdentificeerde risico's te mitigeren.....	9
4.6 Maatregelen om daadwerkelijke of potentiële negatieve gevolgen te voorkomen en/of te mitigeren.....	10
4.7 Monitoring van risico's en resultaten van gevolgde mitigatiestrategie	11
5. Verantwoording en rapportage	12
Bijlage 1.....	13
Referentiekader internationale standaarden voor landrechten inclusief praktische instrumenten voor implementatie	13

1. Inleiding

Landrechten vormen een fundamenteel mensenrechten- en duurzaamheidsvraagstuk voor bedrijven en beleggers. Natuurlijke hulpbronnen raken uitgeput en de wereldbevolking blijft toenemen. Met als gevolg conflicterende belangen tussen lokale gemeenschappen en bedrijven. Huidige patronen van landbeheer en gebruik zijn veelal niet duurzaam en hebben verscheidene, vaak cumulatieve, negatieve gevolgen. Hierbij kan gedacht worden aan degradatie van het ecosysteem, verlies van biodiversiteit, afname en/of vervuiling van grond- en drinkwater, mensenrechtenschendingen¹, broeikasgassenuitstoot² en lokale conflicten³.

Ondanks de cruciale rol die land, inclusief natuurlijke hulpbronnen, speelt in de bestaanszekerheid en cultuur van de meeste mensen, zijn rechten ten aanzien van land in veel landen niet goed beschermd of gedefinieerd. De toenemende druk op land en water zorgt voor steeds grotere problemen voor miljoenen mensen, vooral voor vrouwen⁴ en gemarginaliseerde groepen⁵.

1.1 Due diligence

Kern van dit themakader landrechten, dat geschreven is door Oxfam Novib, is het bieden van handvatten die kunnen helpen bij het uitvoeren van zogenaamde *due diligence* (gepaste zorgvuldigheid) op de beleggingsportefeuille.

Op basis van de OESO-richtlijnen is een handleiding *Responsible Business Conduct for Institutional Investors* gepubliceerd (hierna: de Handleiding)⁶. In de Handleiding worden de *due diligence* benaderingen beschreven die bruikbaar zijn voor institutionele beleggers, waaronder pensioenfondsen. De stappen in het *due diligence* proces zijn duidelijk opgeschreven in de *due diligence* handreiking op de OESO-richtlijnen⁷. In Hoofdstuk 4 wordt hierop ingegaan. Ook zeer relevant voor het toepassen van dit themakader zijn de uitgebreide beschrijvingen van de verschillende beïnvloedingsmogelijkheden van pensioenfondsen in het *Instrumentarium* dat in 2019 door de convenantpartijen is gepubliceerd⁸.

¹ Land gerelateerde mensenrechtenschendingen uit zich daar waar mensen bijvoorbeeld het recht tot voedsel, water, veiligheid, en/of participatie wordt ontnomen.

² De relatie tussen landgebruik en klimaatverandering is groot. Conversie van land voor “ander” gebruik brengt dit als niet duurzame praktijk met zich mee. Denk bijvoorbeeld aan ontbossing en aanleggen van monocultuur plantages.

³ Baltissen *et al*, (2018). Addressing Land Governance in International Responsible Business Conduct Agreements, KIT Royal Tropical Institute.

⁴ Verschillende studies (Daley, 2011; Behrman et al., 2012) concluderen dat eigendomsrechten van vrouwen doorgaans onzeker zijn. Investerings in land, door bijvoorbeeld aankoop door particuliere bedrijven, kunnen bijgedragen aan het ondermijnen van de toegang van vrouwen tot land, met een negatieve impact op voedselzekerheid. <http://www.fao.org/3/ca0182en/CA0182EN.pdf>

⁵ <http://www.fao.org/3/a-i5147e.pdf>

⁶ <https://mneguidelines.oecd.org/RBC-for-Institutional-Investors.pdf>

⁷ OESO Due Diligence Handreiking voor IMVO, <https://www.oesorichtlijnen.nl/documenten/publicatie/2019/06/06/oeso-due-diligence-handreiking-voor-mvo-nls>

⁸ <https://www.imvoconvenanten.nl/-/media/imvo/files/pensioenfondsen/instrumentarium.pdf>

2. Relevantie voor pensioenfondsen

In de KPMG MVO Sector Risico Analyse uit 2014 komen risico's⁹ met betrekking tot landroof voor in alle 13 door KPMG onderscheiden sectoren¹⁰. Vooral in landen met zwakkere overheidsinstanties en/of landen waar corruptie veel voorkomt, zijn de risico's op land gerelateerde mensenrechtenschendingen groot. De toenemende vraag naar grond, in gebieden zonder goede verankering van landrechten, zorgt voor conflicten met de lokale bevolking die hun oorspronkelijke leefomgeving dreigen te verliezen.

Voor de pensioenfondsen is het van belang om niet alleen te letten op financiële materialiteit, maar ook op de impact voor belanghebbenden. De blootstelling aan deze problematiek wordt in grote mate bepaald door geografische factoren en de sectorallocatie van een gekozen beleggingsstrategie. Voor het vaststellen van de prioriteiten voor het pensioenfonds is het van belang om vast te stellen in hoeverre het pensioenfonds via zijn beleggingen wordt blootgesteld aan het risico van landrechtenschendingen. Ook is van belang om vast te stellen welke mogelijkheden het pensioenfonds heeft om positieve invloed uit te oefenen op het bedrijf om dit risico te verminderen.

2.1 Bedrijfstakingen

De belangrijkste investeerbare bedrijfstakingen met belegbare vermogenstitels waarin het thema landrechten een rol speelt, zijn:

- landbouw, veeteelt en visserij
- mijnbouw, olie- en gaswinning
- infrastructuur
- bosbouw
- energiesector

⁹ In dit document wordt er met de kortere term "risico" het uitgebreidere begrip "daadwerkelijke of potentiële negatieve gevolgen" aangeduid, in lijn met de terminologie van de OESO due diligence handreiking. Voor meer details, zie: OESO Due Diligence Handreiking voor IMVO, <https://www.oesorichtlijnen.nl/documenten/publicatie/2019/06/06/oeso-due-diligence-handreiking-voor-mvo-nls>, (p. 17)

¹⁰ <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2014/09/01/mvo-sector-risico-analyse>

3. Referentiekader

3.1 Landrechten en mensenrechten

Mensenrechten spelen een centrale rol bij vraagstukken gerelateerd aan landrechten.

Gemeenschappen die met bedreigingen van hun land worden geconfronteerd, vertrouwen op rechten zoals het recht op voedsel, het recht op water, en het recht op huisvesting¹¹. Deze rechten zijn opgenomen in het Internationaal Verdrag inzake economische, sociale en culturele rechten (ICESCR)¹².

De voormalige speciale rapporteur van de VN voor het recht op voedsel, Olivier de Schutter, heeft een set van kernbeginselen en maatregelen ontwikkeld om de mensenrechtenuitdaging van grootschalige landacquisitie aan te pakken¹³. Deze principes omvatten het idee dat verandering in landgebruik alleen kunnen plaatsvinden met *de Free, Prior and Informed Consent* (hierna: FPIC) van de betrokken lokale gemeenschappen¹⁴.

3.2 Landrechten voor vrouwen

Het belangrijkste internationale verdrag voor de rechten van vrouwen stamt uit 1979: Verdrag over de uitbanning van alle vormen van Discriminatie van vrouwen (CEDAW)¹⁵. Het CEDAW beschrijft de wereldwijde consensus over de veranderingen die moeten plaatsvinden om de rechten van vrouwen te realiseren. In 2016 heeft het VN-Comité benadrukt dat FPIC van cruciaal belang is voor de verwezenlijking van de rechten van vrouwen op het platteland en dat FPIC voor vrouwen verkregen moet worden voor ontwikkelingsprojecten¹⁶.

3.3 Landrechten voor inheemse volkeren

De VN-verklaring over de rechten van inheemse volkeren uit 2007¹⁷ erkent de individuele en collectieve rechten van inheemse volkeren, waaronder het recht op zelfbeschikking en het handhaven en versterken van politieke, wettelijke, economische, sociale en culturele gebruiken. Dit is inclusief de rechten van inheemse volkeren op land, habitat en andere bronnen die zij traditioneel

¹¹ De voormalige VN-commissie op Mensenrechten (huidige Mensenrechtenraad) heeft gedwongen huisuitzettingen beschreven als “ernstige schending van de mensenrechten, met name het recht op behoorlijke huisvesting”. UN Commission on Human Rights, Forced evictions, (1993, March) E/CN.4/RES/1993/77. Zie <https://www.refworld.org/docid/3b00f0c514.html>

¹² International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, Adopted and opened for signature, ratification and accession by General Assembly resolution 2200A (XXI) of 16 December 1966 entry into force 3 January 1976, in accordance with article 27. Zie https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-3&chapter=4&clang=en

¹³ UN Office of the High Commissioner of Human Rights (2009), Large-scale land acquisitions and leases: A set of core principles and measures to address the human rights challenge. Mr. Olivier De Schutter, Special Rapporteur on the right to food, Geneva, Switzerland: OHCHR. Zie <https://www.oecd.org/site/swacmali2010/44031283.pdf>

¹⁴ <https://www.un.org/development/desa/indigenouspeoples/publications/2016/10/free-prior-and-informed-consent-an-indigenous-peoples-right-and-a-good-practice-for-local-communities-fao/>. In hoofdstuk 4 en in de bijlage wordt uitgebreid ingegaan op FPIC.

¹⁵ <https://www.ohchr.org/en/hrbodies/cedaw/pages/cedawindex.aspx>

¹⁶ Committee on the Elimination of Discrimination against Women. ‘General recommendation No. 34 (2016) on the rights of rural women’. 7 March 2016. CEDAW/C.GC/23. Zie <https://digitallibrary.un.org/record/835897>

¹⁷ United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples: <https://www.un.org/development/desa/indigenouspeoples/declaration-on-the-rights-of-indigenous-peoples.html>

bezitten, cultiveren of anderszins gebruiken. Inheemse volkeren hebben het recht op informatie en zeggenschap conform FPIC voordat een investering in hun land plaatsvindt.

3.4 Internationale richtlijnen voor verantwoord landbeheer

Om investeringen in land gerelateerde activiteiten in goede banen te leiden, is verantwoord landbeheer essentieel. Tegen deze achtergrond heeft het Committee on World Food Security (CFS) in mei 2012, na uitgebreide samenspraak met alle belanghebbende partijen, de zogenaamde Voluntary Guidelines on the Responsible Governance of Tenure of Land, Fisheries and Forests in the Context of National Food Security (hierna: VGGT) opgesteld¹⁸.

De VGGT is een internationale leidraad voor duurzaam en verantwoord landgebruik. Het respecteert alle vormen van landgebruik: publiekelijk, privaat, communaal, inheems en informeel. Deze richtlijnen benoemen de verantwoordelijkheden van overheden, de private sector (bedrijven en beleggers) en de maatschappij. Het is een wereldwijde referentie voor *best practices* met betrekking tot het respecteren, beschermen en oplossen van landgebruikersrechten¹⁹.

Naar aanleiding van de richtlijnen van de VGGT is er een praktische gids opgesteld voor investeerders²⁰. De richtlijnen bevatten belangrijke aanbevelingen met betrekking tot het respecteren van landrechten en landbeheer in lijn met internationale mensenrechtenverdragen²¹.

¹⁸ Zie <http://www.fao.org/3/a-i2801e.pdf>

¹⁹ Essentiële hoofdstukken van de VGGT voor investeerders, geselecteerd door de IFC/RRI, P.36-41: https://www.ifc.org/wps/wcm/connect/31bcdf8049facb229159b3e54d141794/InterlakenGroupGuide_web_fi-nal.pdf?MOD=AJPERES

²⁰ Zie <http://www.fao.org/3/a-i5147e.pdf>

²¹ Meer informatie over internationale verdragen en richtlijnen voor implementatie in lijn met de VGGT zijn te vinden in bijlage 1.

4. Due diligence

De aanbevelingen in dit hoofdstuk zijn voornamelijk gericht op de beleggingsrelaties tussen de pensioenfondsen en de bedrijven die actief zijn in ketens waar land gerelateerde issues spelen, waarin de pensioenfondsen direct gelinkt zijn, via de beleggingsketen, conform de OESO-richtlijnen. Deze aanbevelingen zijn dus ook relevant voor situaties waarin het pensioenfonds de uitvoering van het (verantwoord) beleggingsbeleid uitbesteedt aan externe dienstverleners. Voor meer details over hoe de *due diligence* stappen bij een uitbestedingsrelatie ingericht dienen te zijn, zie het Instrumentarium²².

Indien een pensioenfonds belegt of overweegt te beleggen in voor landrechten relevante ketens, dan schrijven de OESO-richtlijnen voor om hierbij het *due diligence* proces te doorlopen.

4.1 Verankeren van maatregelen in het beleid

Als landrechten conform de OESO-richtlijnen geprioriteerd ESG-risico zijn in de beleggingsportefeuille van het pensioenfonds, dan dienen er adequate beleidsmaatregelen opgenomen te worden om de hiermee samenhangende ESG-risico's te beheersen. Voor aandachtspunten voor institutionele beleggers zie "Investor Actions" in de Handleiding²³. Op basis van het referentiekader uit hoofdstuk 3 worden de volgende specifieke beleidselementen aanbevolen:

- expliciet committeren tot het respecteren van de rechten van inheemse volkeren, met referentie naar het recht op FPIC;
- expliciet te refereren naar het principe van FPIC voor lokale gemeenschappen²⁴.

4.2 Vaststellen van eigen criteria

Het is aan te bevelen om te werken met eigen criteria voor beleggingen die raken aan het thema landrechten. Hiervoor een aantal suggesties²⁵:

- het bedrijf waarin wordt belegd heeft een formeel vastgelegd mensenrechtenbeleid, inclusief het specifiek benoemen van landrechten. Het respecteert landrechten van inheemse volkeren en lokale gemeenschappen volgens VGGT en FPIC;
- het bedrijf waarin wordt geïnvesteerd heeft zich geïnteresseerd aan internationale richtlijnen zoals VGGT, CEDAW en UNDRIP²⁶, en spreekt zich daar over uit;

²² <https://www.imvoconvenanten.nl/-/media/imvo/files/pensioenfondsen/instrumentarium.pdf>, in het bijzonder het hoofdstuk "Uitbesteding".

²³ Bladzijde 21 en 22: <https://mneguidelines.oecd.org/RBC-for-Institutional-Investors.pdf>

²⁴ Dit wordt door steeds meer sector overkoepelende organen opgenomen als *good practice*, zoals bij RSPO <https://rspo.org/news-and-events/announcements/free-prior-and-informed-consent-guide-for-rspo-members-2015-endorsed> en de UN: <https://www.un.org/development/desa/indigenouspeoples/publications/2016/10/free-prior-and-informed-consent-an-indigenous-peoples-right-and-a-good-practice-for-local-communities-fao/> en opgenomen als recht voor plattelandsvrouwen (zie hoofdstuk 3).

²⁵ Deze suggesties dienen gezien te worden als minimale criteria om te hanteren bij dit thema (e.g. de normatieve ondergrens).

²⁶ United Nations Declaration of the Rights of Indigenous People (2007). Zie Bijlage 1 voor meer informatie over UNDRIP.

- het bedrijf heeft formele programma's of initiatieven ter ondersteuning van de implementatie van bovengenoemde richtlijnen en standaarden;
- het bedrijf waarin wordt geïnvesteerd is transparant over risico's gerelateerd aan landrechten, eventuele conflicten, en hoe het met deze conflicten omgaat
- het bedrijf waarin wordt geïnvesteerd rapporteert over mensenrechtenkwesaties en gerelateerde due diligence processen
- uitvoeren van milieu en mensenrechten assessments conform internationale standaarden²⁷. Zo is er voldoende informatie beschikbaar van alle relevante partijen, alle partijen zijn betrokken, geconsulteerd op een gender sensitieve²⁸ en niet-discriminerende manier, en hebben bijgedragen aan de onderhandelingen²⁹
- vermijden van projecten die de overdracht van landrechten en/of gebruik van kleine boeren en/of lokale gemeenschappen met zich meebrengen en leiden tot onteigeningen of uitzetting³⁰
- Raadpleging van lokale bevolking en het respecteren en implementeren van FPIC staat expliciet omschreven in contracten met derde partijen.

4.3 Uitvoeren van risicoanalyse³¹

Door middel van een *screening* kan worden vastgesteld welke bedrijven in de beleggingsportefeuille zijn blootgesteld aan risico's met betrekking tot landrechten³². De resultaten van de screening geven inzicht in twee aspecten:

- welke bedrijven in de beleggingsportefeuille zijn blootgesteld aan risico's m.b.t. landrechten;
- welke bedrijven zijn vervolgens niet, of niet voldoende, in staat om deze risico's te mitigeren.

Dit levert het pensioenfonds uiteindelijk een selectie van bedrijven op, waar een passende aanpak voor moet worden bedacht.

Gezien de specialistische en tijdsintensieve aard van deze exercitie, kan ervoor worden gekozen om het screenen uit te besteden aan een externe partij.

²⁷ Zie Bijlage 2 voor meer informatie.

²⁸ Voor meer details over gender sensitieve manieren van consultatie, zie Oxfam's "Quick Guide to Promoting Women's Participation": <https://policy-practice.oxfam.org.uk/publications/quick-guide-to-promoting-womens-participation-312423>

²⁹ VGGT (12.11).

³⁰ FAO: Responsible governance of tenure: a technical guide for investors, P.83, <http://www.fao.org/3/a-i5147e.pdf>

³¹ Voor meer informatie over hoe pensioenfondsen deze stap in het due diligence traject kunnen invullen, zie het Instrumentarium, dat uitgebreide handreiking biedt voor pensioenfondsen voor het uitvoeren van risicoanalyses, en die zijn ook voor landrechten van toepassing: <https://www.imvoconvenanten.nl/-/media/imvo/files/pensioenfondsen/instrumentarium.pdf?la=nl&hash=8B14DB50274FC744ADA75207D2B28876>, zie bijvoorbeeld pag. 25 – 26; Zie ook Tabel 1 hieronder voor specifieke landrechten gerelateerde risico's.

³² Voor meer details en handreiking over het uitvoeren van risicoanalyses, zie ook het Instrumentarium: <https://www.imvoconvenanten.nl/-/media/imvo/files/pensioenfondsen/instrumentarium.pdf?la=nl&hash=8B14DB50274FC744ADA75207D2B28876>, pag. 25-26.

4.4 Identificeren en prioriteren van risico's

Op basis van de resultaten die voortkomen uit de screening, zal er een prioritering moeten worden toegepast. Bij het prioriteren van de risico's die voortvloeien uit de screening, geldt dat de mate van ernst van schendingen van landrechten wordt bepaald door de schaal, reikwijdte en mate van onomkeerbaarheid van de schendingen³³. De risicofactoren in tabel 1 bijlage 2 kunnen dienen als handvatten in het prioriteren van risico's in de portefeuille. Het prioriteren zal uiteindelijk moeten leiden tot een selectieve groep bedrijven waarmee het gesprek wordt aangegaan (engagement), of welke op voorhand worden uitgesloten. Hoe groot deze groep is dient af te hangen van het beleggingsuniversum en de capaciteiten van het pensioenfonds.

In het onderstaand tabel worden een aantal hoge en medium risicofactoren genoemd die de kans op land gerelateerde mensenrechtenschendingen aanzienlijk verhogen. Deze risicofactoren zijn van belang in het prioriteren van risico's. Om erachter te komen welke bedrijven zijn blootgesteld aan deze risicofactoren, kan gebruik worden gemaakt van zogenaamde controversie analyse, waarbij wordt gekeken naar de betrokkenheid van bedrijven op het gebied van land gerelateerde mensenrechtenrisico's. In het prioriteren van bedrijven o.b.v. de blootstellingen aan land gerelateerde mensenrechtenrisico's dient een pensioenfonds vast te stellen welke bedrijven actief zijn in een sector met een verhoogd risico op land gerelateerde mensenrechtenrisico's, welke van deze bedrijven geen of geen adequaat beleid en programma's hebben, en/of betrokken zijn bij een controversie op het gebied van land-gerelateerde mensenrechtenschendingen.

Tabel 1: Hoge en medium risico factoren ten aanzien van land gerelateerde mensenrechtenschendingen³⁴

Hoge risicovolle factoren ten aanzien van land gerelateerde mensenrechtenschendingen:	
a.	Er is een aanzienlijk aantal bestaande of recente geschillen of claims met betrekking tot "het land" die niet kunnen worden opgelost.
b.	De overheid heeft "het land" verkregen door onteigening, of het project vereist onteigening om het ter beschikking te stellen voor ontwikkeling, waardoor in elk geval de lokale bevolking van het land verdreven wordt.
c.	Het projectontwerp vereist de grootschalige overdracht van landrechten van lokale mensen, wat mogelijk leidt tot gedwongen verhuizingen.
d.	De plek waar het project zich bevindt, heeft aanzienlijke corruptieproblemen en er zijn corrupte activiteiten geconstateerd in relatie tot het voorgestelde project die niet effectief kunnen worden gemitigeerd.
e.	Er is een actief, aanhoudend conflict in het projectgebied.
f.	Er is geen degelijke stakeholder mapping uitgevoerd; er is geen uitgebreide milieu- en sociale impactassessment (ESIA) uitgevoerd.
g.	Een ESIA constateert dat er negatieve effecten op de voedselzekerheid van de lokale gemeenschap zijn die niet adequaat kunnen worden gemitigeerd; wanneer er schendingen van mensenrechten kunnen plaatsvinden die niet kunnen worden voorkomen.
h.	Inheemse en benadeelde gemeenschappen hebben geen <i>Free, Prior and Informed</i> (FPIC) proces gehad en geen consent gegeven.
i.	"Het land" heeft bossen of bevindt zich in een gebied met een hoge biodiversiteit dat waarschijnlijk zal worden vernietigd of beschadigd door het project.

³³ Zie VGGT (12.10).

³⁴ Responsible governance of tenure: a technical guide for investors, <http://www.fao.org/3/a-i5147e.pdf>.
Vertaalt de principes van de VGGT in praktische mechanismen, processen en acties voor investeerders.

Medium risicovolle factoren ten aanzien van land gerelateerde mensenrechtenschendingen:

- a. "Het land" is erg groot en lijkt groter te zijn dan redelijkerwijs mogelijk is voor de productie gedurende de looptijd van het project. Dit verhoogt de kans op speculatieve motieven.
- b. "Het land" bevindt zich in een post-conflict gebied.
- c. Er zijn meldingen van mensenrechtenschendingen in het gebied.
- d. Er wonen inheemse volkeren op of in de buurt van het gebied.
- e. Het project vindt plaats in een gebied waar landrechten gedocumenteerd zijn en/of gebaseerd zijn op gewoonterecht (*customary law*) en de legitieme eigenaren moeten nog in kaart worden gebracht.
- f. Het gemeenschappelijke land waarop het bedrijf zich richt wordt ten onrechte gecategoriseerd als ongebruikt of onbewoond.
- g. De lokale gemeenschap is niet betrokken geweest bij de projectplanning fase.
- h. De lokale gemeenschap en andere betrokkenen zijn niet geraadpleegd op een cultureel passende, transparante en gender inclusieve manier.
- i. Lokale gemeenschappen die niet in staat zijn zichzelf te vertegenwoordigen worden niet vertegenwoordigd door bekwame adviseurs of advocaten.
- j. Een onafhankelijke ESIA is nog niet voltooid.
- k. Een ESIA onthult aanzienlijk negatieve effecten op landrechten, voedselzekerheid, mensenrechten of het milieu als het project niet wordt herzien.
- l. Een uitgebreide en schriftelijke overeenkomst over de voorwaarden voor elke overdracht van landrechten zijn nog niet voltooid.
- m. Het project betreft een relatie met een politiek prominent persoon die mogelijk vatbaarder wordt geacht voor omkoping en/of corruptie.

4.5 Implementeren van beleid om impact te verminderen, en de geïdentificeerde risico's te mitigeren

Al naar gelang de uitkomsten van de screening en de interpretatie van de uitkomsten, kan het pensioenfonds:

1. zijn stemgedrag actief hierop afstemmen;
2. overgaan tot het voeren van engagement met de betreffende bedrijven;
3. overgaan tot uitsluiting.

Door het **stemmen (1)** op aandeelhoudersvergaderingen kan het pensioenfonds invloed uitoefenen op het beleid van bedrijven waar het thema landrechten een rol speelt. Het pensioenfonds dient uiteraard zelf zijn stemgedrag te kiezen. Dat kan variëren van het stemmen tegen managementbesluiten, tot het zelf indienen c.q. steunen van resoluties die landrechten in de bedrijfsvoering beogen te verbeteren. Het pensioenfonds kan zich ook aansluiten bij georganiseerde collectieve aandeelhouders-resoluties, bijvoorbeeld via de UN PRI, de ICCR Investor Alliance for Human Rights of Ceres.

Engagement (2) op landrechten houdt in dat het pensioenfonds het gesprek aangaat met bedrijven waarin het belegt, indien dit bedrijf niet voldoet aan het ESG-beleid van het pensioenfonds. Het doel is om structurele verbeteringen bij het bedrijf te realiseren. Er zijn verschillende vormen om engagement op een effectieve manier te realiseren.

Het is wenselijk om bij engagement met zoveel mogelijk gelijkgezinde (institutionele) beleggers samen te werken richting hetzelfde bedrijf. Naarmate het vertegenwoordigde beleggingskapitaal groter is, neemt de invloed die op het bedrijf in kwestie kan worden uitgeoefend immers toe. Ook

kunnen samenwerkingsinitiatieven worden opgezet of geprofiteerd worden van bestaande platforms voor kennisuitwisseling³⁵. Meer informatie hierover in de Handleiding³⁶.

Voorbeelden van engagementvragen:

- Heeft er een gedegen FPIC-proces plaatsgevonden voorafgaand van het project met de betrokken gemeenschappen?
- Wat is de impact van de investeringen op de land- en/of gebruikersrechten van de betrokken lokale gemeenschappen? Erkent het bedrijf mogelijke culturele en spirituele waarde van land?
- Op welke manier monitort het bedrijf de afspraken die zijn gemaakt met lokale gemeenschappen?
- Is er een plan opgesteld en zijn er duidelijke contractuele afspraken over de rollen van verschillende stakeholders en hun verantwoordelijkheid?

Mocht het engagement binnen een redelijke termijn, bijvoorbeeld 3 jaar, geen of onvoldoende resultaten opleveren, of indien een bedrijf betrokken blijkt te zijn bij praktijken die al op de uitsluitingslijst van het pensioenfonds staan, dan kan het bedrijf worden **uitgesloten (3)** van de beleggingsportefeuille.

4.6 Maatregelen om daadwerkelijke of potentiële negatieve gevolgen te voorkomen en/of te mitigeren

Due diligence is erop gericht om risico's te identificeren en te voorkomen. Toch kan het gebeuren dat een bedrijf waarin het pensioenfonds belegt, een negatieve impact heeft op de landrechten van de lokale bevolking.

Pensioenfondsen hebben meestal een minderheidsaandeel in een bedrijf. Vanuit die positie is de kans klein dat pensioenfondsen actief bijdragen (*contribute to* in OESO-richtlijnen) aan de nadelige gevolgen voor de impact op landrechten. Toch is het pensioenfonds volgens de OESO-richtlijnen middels haar belegging direct gelinkt aan de negatieve gevolgen die worden veroorzaakt door een bedrijf (de OESO-richtlijnen spreken hier van *directly linked*). In het laatste geval wordt het pensioenfonds geacht om de invloed die hij op het bedrijf heeft, aan te wenden, zodat het bedrijf ertoe wordt bewogen om gepaste maatregelen te nemen. Meer informatie in de Handleiding³⁷.

Met betrekking tot landrechten is het van belang dat er gegarandeerd toegang is tot een onafhankelijk klachtenmechanisme voor alle gemeenschappen die benadeeld kunnen worden door de belegging. Transparantie over beleggingen is een belangrijk onderdeel hiervan. Dit stelt lokale gemeenschappen in staat om te achterhalen wie er belegt in hun land. Dit kan gemeenschappen vervolgens helpen in hun gesprekken met de onderneming waarin er belegd wordt.³⁸

³⁵ Zie <https://www.unpri.org/social-issues/tackling-human-rights-risk-in-the-cobalt-supply-chain-through-industry-initiatives/2980.article>

³⁶ Zie "Box 7" op bladzijde 27: <https://mneguidelines.oecd.org/RBC-for-Institutional-Investors.pdf>

³⁷ Zie figuur 2 "Addressing adverse impacts under the OECD Guidelines for Multinational Enterprises" op bladzijde 35: <https://mneguidelines.oecd.org/RBC-for-Institutional-Investors.pdf>

³⁸ Zie VGGT (3.2; 12.14).

4.7 Monitoring van risico's en resultaten van gevolgde mitigatiestrategie

Monitoring van het due diligence proces dient periodiek plaats te vinden. Het is aan te bevelen dat extra aandacht wordt besteed aan:

- de manier waarop de opgestelde criteria voor landrechten effectief zijn toegepast in de screening van beleggingen op themarisico's en de keuzes waartoe deze hebben geleid;
- de voortgang en de resultaten van de gekozen engagement en/of mitigatiestrategie met betrekking tot landrechten
- het bedrijf waarin wordt belegd rapporteert actief op de status van *Free, Prior and Informed Consent* tijdens de gehele looptijd van het project en/of de situatie van lokale gemeenschappen en hun leefomgeving.

5. Verantwoording en rapportage

De OESO-richtlijnen vragen van de pensioenfondsen om publiekelijk te rapporteren over het gevoerde due diligence proces en de resultaten hiervan. Dit dient periodiek, bij voorkeur minimaal jaarlijks, te gebeuren. Dit wordt in de OESO-richtlijnen omschreven als:

- *knowing*: volgen hoe het beleggingsbeleid geïmplementeerd is en welke daadwerkelijke en potentiële negatieve gevolgen dit beleid heeft of kan hebben;
- *showing*: publiekelijk communiceren hierover. In de Handleiding worden aandachtspunten voor de uitwerking van deze stap opgesomd³⁹

Het pensioenfonds stelt vast welke indicatoren het best kunnen worden gekozen om zo goed mogelijk te rapporteren over de verrichte inspanningen om met landrechten in zijn beleggingsbeleid rekening te houden. Het pensioenfonds is zelf verantwoordelijk voor het kiezen van relevante indicatoren aan de hand waarvan de implementatie van het beleid wordt getoetst.

Ook kan een pensioenfonds rapporteren over het engagement met- of het uitsluiten van bedrijven. Dat kan een belangrijk signaal afgeven aan andere beleggers, het bedrijf in kwestie en de eigen klanten.

Als een pensioenfonds via fondsen belegt, kan hij aan de (externe) vermogensbeheerder vragen informatie over de bereikte impact van zijn beleggingen op het gebied van landrechten aan te leveren. Dit kan het pensioenfonds vervolgens gebruiken voor eigen verantwoording en rapportages.

In het tijdsverloop van de implementatie van het Convenant wordt deze paragraaf nader uitgewerkt.

³⁹ Zie "Investor actions" op bladzijde 43: <https://mneguidelines.oecd.org/RBC-for-Institutional-Investors.pdf>

Bijlage 1

Referentiekader internationale standaarden voor landrechten inclusief praktische instrumenten voor implementatie

1. **De OESO-richtlijnen voor Multinationale Ondernemingen (2011)**⁴⁰

Bedrijven hebben de verantwoordelijkheid om mensenrechten te respecteren. Land gerelateerde mensenrechtenschendingen risico's zijn onder andere: recht op ontwikkeling, recht op eigendom, recht op informatie, recht op fatsoenlijke levensstandaard, recht op cultureel erfgoed, recht op gelijke behandeling, recht op voedsel, recht op water, recht op zelfbeschikking.
2. **OECD-FAO Guidance for Responsible Agricultural Supply Chains (2016)**⁴¹

Dit document focust op verantwoord ondernemen in de landbouw-waardeketen door bedrijven (inclusief beleggers). Er wordt gerefereerd aan FPIC, landrechten en toegang tot natuurlijke hulpbronnen.
3. **The United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples (UNDRIP, 2007)**⁴²

Aangenomen in 2007 door 143 landen (Artikel 10). Respecteren van 'Free, Prior and Informed Consent' (FPIC) voor het beschermen en promoten van de collectieve rechten van inheemse volkeren, hun recht op zelfbeschikking, landrechten en andere eigendommen. FPIC geeft inheemse volkeren het recht om zelf keuzes te maken, via hun eigen normen, waarden en gebruiken. Ze hebben het recht om wel of niet hun toestemming te geven voordat een investering wordt goedgekeurd door overheden, industrieën en/of andere stakeholders. Dit gaat om elk project dat impact heeft op het land, terrein en/of de natuurlijke hulpbronnen in eigendom of gebruik van inheemse volkeren.
4. **Voluntary Guidelines on the Responsible Governance of Tenure of Land, Fisheries and Forests in the Context of National Food Security (2012)**⁴³

Richtlijnen voor de implementatie van duurzaam landbeheer in lijn met de VGGT:

 - a. **Respecting Land and Forest Rights (2015)**⁴⁴

Een gids voor bedrijven, ontwikkeld door de Interlaken Group en de Rights and Resource Initiative. Praktische aanbevelingen voor land gerelateerde sectoren, in lijn met de VGGT.
 - b. **The Analytical Framework for Land-based Investment (2015)**⁴⁵

Samengesteld door de New Alliance for Food Security and Nutrition and Grow Africa. Een raamwerk met praktische richtlijnen voor land gerelateerde risico's bij investeringen, in lijn met de VGGT (GrowAfrica, 2015).
 - c. **Responsible governance of tenure: a technical guide for investors (FAO, 2016)**⁴⁶

Overzicht van land gerelateerde risicofactoren inclusief advies hoe investeerders daarmee om zouden kunnen gaan⁴⁷.

⁴⁰ <https://www.oesorichtlijnen.nl/documenten/publicatie/2019/06/06/oeso-due-diligence-handreiking-voor-mvo-nls>

⁴¹ <http://www.oecd.org/daf/inv/investment-policy/rbc-agriculture-supply-chains.htm>

⁴² <https://www.un.org/development/desa/indigenouspeoples/declaration-on-the-rights-of-indigenous-peoples.html>

⁴³ <http://www.fao.org/3/a-i2801e.pdf>

⁴⁴ https://www.ifc.org/wps/wcm/connect/31bcdcf8049facb229159b3e54d141794/Interlaken-GroupGuide_web_final.pdf?MOD=AJPERES

⁴⁵ https://www.growafrica.com/sites/default/files/Analytical-framework-for-land-based-investments-in-African-agriculture_0.pdf

⁴⁶ <http://www.fao.org/3/a-i5147e.pdf>

⁴⁷ Zie specifieke aanbevelingen in bijlage 2.

- d. **The Principles for Responsible Investment in Agriculture and Food Systems (CFS, 2014)**⁴⁸
De RAI-principes promoten verantwoordelijke investeringen in landbouw en voedselsystemen. Ze adresseren de uitdaging van grootschalige landacquisities en landroof. Deze principes zijn geschreven in het verlengde van de VGGT.
 - e. **Landesa Business Enterprise Guidebook (2018)**⁴⁹
Instructies en instrumenten voor het ontwerpen en uitvoeren van sociaal verantwoorde landbouwinvesteringen, die de landrechten van de gemeenschap erkent en beschermt.
- 5. IFC Performance Standards**
- a. **Performance Standard 5: Land acquisition and involuntary resettlement**⁵⁰
Vermijd onvrijwillige hervestiging waar mogelijk en minimaliseer de impact op ontheemden door mitigatiemaatregelen zoals compensatie en verbeteringen aan leefomstandigheden.
 - b. **Performance Standard 7: Indigenous Peoples**⁵¹
Het bedrijf zal FPIC van de getroffen inheemse volkeren verkrijgen. Hierbij moet worden gedocumenteerd: (i) het wederzijds aanvaarde proces tussen de klant en de betrokken inheemse volkeren, en (ii) bewijs van overeenstemming tussen de partijen als resultaat van de onderhandelingen. FPIC vereist niet noodzakelijkerwijs unanimititeit.
- 6. United Nations Committee on the Elimination of Discrimination against Women (CEDAW)** Artikel nr. 34 over de rechten van plattelandsvrouwen (2016): Op grond van een bindend verdrag, hebben plattelandsvrouwen recht op FPIC voordat projecten op hun land worden uitgevoerd⁵².
- 7. The World Bank Environmental and Social Framework ESS7: Indigenous Peoples / Sub-Saharan African Historically Underserved Traditional Local Communities (2018)**⁵³
Met specifieke verwijzing naar het verkrijgen van *Free, Prior, and Informed Consent* (FPIC) van lokale gemeenschappen.
- 8. Guiding Principles on Large Scale Land Based Investments (LSLBI) in Africa (2014)**⁵⁴
Instrument dat is ontwikkeld door de Afrikaanse Unie om beleggers advies te geven over hoe om te gaan met verschillende bestuursvormen, waaronder de traditionele autoriteiten in Afrika. Deze leidende beginselen benadrukken het belang van overheidsinstanties en investeerders die FPIC van gemeenschappen verzekeren in alle aspecten van LSLBI die van invloed kunnen zijn op de rechten en het levensonderhoud van gemeenschappen.
- 9. De UN Principles for Responsible Investment en de PSI Principles**⁵⁵

⁴⁸ <http://www.fao.org/3/a-au866e.pdf>

⁴⁹ <https://ripl.landesa.org/support/1>

⁵⁰ https://www.ifc.org/wps/wcm/connect/topics_ext_content/ifc_external_corporate_site/sustainability-at-ifc/policies-standards/performance-standards/ps5

⁵¹ http://www.ifc.org/wps/wcm/connect/1ee7038049a79139b845faa8c6a8312a/PS7_English_2012.pdf?MOD=AJPERES

⁵² <http://www.fao.org/family-farming/detail/en/c/386972/>

⁵³ <http://pubdocs.worldbank.org/en/276101511809520481/ESS7-FactSheet-WB-ESF.pdf>

⁵⁴ https://www.uneca.org/sites/default/files/PublicationFiles/guiding_principles_eng_rev_era_size.pdf

⁵⁵ <https://www.unpri.org/>; <https://www.unepfi.org/psi/vision-purpose/>